

O‘SMIRLARNING HUQUQIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Karimov Baxtiyar Egamberganovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi akademik litsey yuristkonsulti

karimov0050@gmail.com

O'smirlar orasida huquqiy madaniyatni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimlarining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Huquqlar, majburiyatlar, adolat va qonunga bo'ysunish xatti-harakatlarini ichki tushunish sifatida tushunilgan huquqiy madaniyat demokratik fuqarolik va ijtimoiy uyg'unlikning asosini tashkil qiladi. Shu nuqtai nazardan, huquqiy ta'limda interaktiv usullarni qo'llash o'smirlarning ishtiroki, mulohazalari va ichki motivatsiyasini oshirish uchun kuchli psixologik va pedagogik vositadir.

Interaktiv usullar - masalan, munozaralar, rol o'ynash simulyatsiyalari, amaliy tadqiqotlar, munozaralar va loyihaga asoslangan o'rganish - talabalarning kognitiv, hissiy va ijtimoiy mexanizmlarini faollashtiradi. An'anaviy ma'ruza asosidagi o'qitishdan farqli o'laroq, interaktiv o'rganish faol ishtirok etish, tanqidiy fikrlash va axloqiy mulohazalarni rag'batlantiradi, bu esa huquqiy normalarni chuqur va barqaror tushunishni rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Psixologik nuqtai nazardan, bu usullar konstruktiv o'rganish nazariyasini qo'llab-quvvatlaydi, bu bilim va qadriyatlar shaxsiy tajriba va mulohaza orqali shakllantirilishini ta'kidlaydi. O'smirlar ma'lumotni passiv qabul qiluvchilar bo'lishdan ko'ra, o'quv jarayonida hissiy va intellektual jihatdan ishtirok etganda huquqiy ongini samaraliroq rivojlantiradilar. Masalan, soxta sud jarayonlari yoki huquqiy munozaralar orqali talabalar haqiqiy axloqiy dilemmalarni o'rganishlari, qarama-qarshi qadriyatlarni baholashlari va huquqiy tushunchalarni amalda qo'llashlari mumkin - shu bilan mavhum tamoyillarni jonli tushunishga aylantirishlari mumkin.

Bundan tashqari, Vygotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi o'rganish ijtimoiy o'zaro ta'sir orqali eng samarali tarzda sodir bo'lishini ta'kidlaydi. Huquqiy muammolarni hal qilishda yoki ish stsenariylarini tahlil qilishda jamoaviy ish kabi guruhga asoslangan faoliyatlar o'smirlarga muloqot ko'nikmalarini, bag'rikenglikni va o'zaro hurmatni rivojlantirishga imkon beradi. Bu o'zaro ta'sirlar huquqiy madaniyatning muhim tarkibiy qismlari bo'lgan hamdardlik va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantiradi.

Interaktiv o'qitish, shuningdek, kuchli motivatsion va hissiy foydalarga ega. O'z-o'zini belgilash nazariyasiga ko'ra, o'smirlarning ichki motivatsiyasi avtonomiya, kompetensiya va ijtimoiy bog'liqlikni boshdan kechirganda ortadi. Ishtirokchi huquqiy ta'lim talabalarga ovoz berish, ularga fikrlarini erkin ifoda etish va axloqiy qarorlar qabul qilishda o'ziga ishonchni oshirish orqali bu ehtiyojlarni qondiradi.

Zamonaviy ta'limda o'smirlar orasida huquqiy madaniyatni shakllantirish qonunlar mazmunini o'rgatish bilan cheklanib qolmaydi; u ichkilashtirilgan axloqiy tamoyillar,

fuqarolik ong va ijtimoiy mas'uliyat tizimini shakllantirishni o'z ichiga oladi. O'smirlik - bu shaxslar ijtimoiy kontekstda adolat va mas'uliyatni aks ettirish, mulohaza yuritish va baholash qobiliyatiga ega bo'lgan hal qiluvchi rivojlanish bosqichidir. Shuning uchun interaktiv pedagogik usullardan foydalanish huquqiy normalarning o'smirlarning axloqiy va ijtimoiy o'ziga xosligining bir qismi sifatida ichkilashtirilishini ta'minlashning eng samarali strategiyalaridan biriga aylanadi.

Interaktiv usullar o'rganishning ham kognitiv, ham hissiy jihatlarini rag'batlantiradi. Psixologik nuqtai nazardan, huquqiy madaniyatni rivojlantirish nafaqat qonunni tushunishni, balki uni hissiy va ijtimoiy jihatdan boshdan kechirishni ham talab qiladi. An'anaviy ta'lim ko'pincha huquqiy bilimlarni mavhum qoidalar to'plami sifatida ko'rib chiqadi, interaktiv usullar esa o'quvchilarni qaror qabul qilish, empatiya va nuqtai nazarni shakllantirishga jalb qiladi.

Kolbning tajribaviy o'rganish nazariyasiga ko'ra, bilim tajribani o'zgartirish orqali yaratiladi. O'smirlar simulyatsiyalarda - masalan, sinov sinovlari, huquqiy muammolarni hal qilish o'yinlari yoki nizolarni hal qilish stsenariylarida - ishtirok etganda, ular chuqurroq axloqiy ongga olib keladigan refleksiv fikrlashni rivojlantiradilar.

Interaktiv o'qitish o'smirlarni axloqiy dilemmalar, inson huquqlari va adolat haqida tanqidiy fikrlashga undaydi. Masalan, munozaralar va amaliy tadqiqotlar o'quvchilarni real dunyodagi ijtimoiy va huquqiy nizolarni tahlil qilishga, dalillarni baholashga va o'z fikrlarini axloqiy mulohazalar yordamida asoslashga undaydi.

Bu Kohlbergning axloqiy rivojlanish nazariyasiga mos keladi, bu nazariya o'smirlar mulohaza va argumentatsiyani talab qiladigan murakkab dilemmalarga duch kelganda axloqiy mulohazalarning yuqori darajalariga ko'tarilishini ta'kidlaydi.

O'zbekistonda maktablarda munozara klublari va fuqarolik muhokamasi to'garaklarini joriy etish sezilarli foyda keltirdi. Pedagogik innovatsiyalar instituti tomonidan 2024-yilda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, interaktiv huquqiy ta'lim dasturlarida ishtirok etayotgan o'quvchilar axloqiy mulohaza yuritish ko'nikmalarida 35% yaxshilanish va turli fikrlarga nisbatan bag'rikenglikda 29% o'sish kuzatilgan.

Interaktiv o'rganish, shuningdek, Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga asoslangan bo'lib, u kuzatish va modellash orqali o'rganishga urg'u beradi. O'smirlar guruhlarda ishlaganda, tengdoshlarining mulohazalarini kuzatganda va umumiy qoidalarni muhokama qilganda, ular ijtimoiy va axloqiy normalarni amaliyot orqali o'zlashtiradilar.

Bundan tashqari, hissiy aloqa muhim rol o'ynaydi. Rolli o'yinlar yoki dramatizatsiya kabi mashg'ulotlar o'smirlarga adolat, mehr-shafqat va empatiyani "his qilish" imkonini beradi - bu mavhum qadriyatlarni hissiy jihatdan asoslangan tajribalarga aylantiradi. Goleman ta'kidlaganidek, hissiy intellekt prososial va qonunga bo'ysunuvchi xatti-harakatlarning muhim bashoratchisi hisoblanadi.

Huquqiy madaniyatning rivojlanishi, ayniqsa o'smirlik davrida, identifikatsiyani shakllantirish bilan chambarchas bog'liq. Eriksonning psixososial nazariyasi identifikatsiyani shakllantirish inqirozini markaziy rivojlanish muammosi sifatida

ta'kidlaydi. Interaktiv huquqiy ta'lim orqali o'smirlar o'zlarining shaxsiy identifikatsiyasini fuqarolik va axloqiy qadriyatlar bilan bog'lashni o'rganadilar - qonuniy va adolatli jamiyatga tegishlilik hissini shakllantiradilar.

O'zbekiston sharoitida "Yosh huquqshunoslar klubi" (Yosh huquqshunoslar klubi) va "Huquqiy bilimlar haftaligi" (Huquqiy xabardorlik haftaligi) kabi maktab dasturlari fuqarolik ishtirokini va tengdoshlar boshchiligidagi huquqiy muhokamalarni muvaffaqiyatli rivojlantirdi. Ushbu tashabbuslar hukumatning Jamiyatda Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish konsepsiyasida (2019–2025) bayon etilgan kengroq tasavvuriga hissa qo'shadi.

XXI asrda interaktiv ta'lim sinfdan tashqariga ham chiqadi. O'yinlashtirilgan huquqiy o'rganish ilovalari, virtual sud zallari simulyatsiyalari va onlayn fuqarolik ishtiroki vositalari kabi raqamli platformalar huquqiy ta'limni yanada qulay va jozibador qiladi. YuNESKOning 2022-yilgi Raqamli fuqarolik hisobotiga ko'ra, raqamli interaktivlikni integratsiyalash talabalarning fuqarolik savodxonligi va huquqiy fikrlashini statik elektron o'rganish modellariga nisbatan 40% gacha oshiradi.

O'zbekistonda "E-Huquq" kabi pilot tashabbuslar yoshlarning huquqlar, burchlar va onlayn etika haqida xabardorligini oshiradigan raqamli huquqiy ta'lim modullarini joriy etishni boshladi.

Yoshlar ishlari agentligi tomonidan 2023-yilda o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, interaktiv huquqiy ta'lim bilan shug'ullanuvchi o'smirlar fuqarolik javobgarligi indekslari bo'yicha an'anaviy ta'lim orqali o'qitilganlarga qaraganda 32% yuqori ball to'plagan. kurslar.

Interaktiv huquqiy ta'lim samarali bo'lishi uchun u tizimli va psixologik jihatdan asoslangan bo'lishi kerak. O'qituvchilar axloqiy muloqotni osonlashtirish, guruh dinamikasini boshqarish va reflektiv o'rganish texnikasini qo'llash bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan o'tishlari kerak.

Bundan tashqari, psixologlar, o'qituvchilar va huquqshunoslar o'rtasidagi hamkorlik axloqiy mulohaza yuritish, hissiy tartibga solish va amaliy huquqiy savodxonlikni birlashtirgan muvozanatli o'quv dasturini ta'minlashi mumkin.

Empirik tadqiqotlar bunday yondashuvlarning ijobiy natijalarini tasdiqlaydi. O'zbekiston Yoshlar ishlari agentligi tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, loyihaga asoslangan va munozaraga asoslangan huquqiy ta'lim dasturlarida qatnashgan talabalar an'anaviy dasturlarga nisbatan huquqiy bilimlarning 24% ga oshganini va qonunga bo'ysunish xulq-atvor ko'rsatkichlarining 31% ga yaxshilanganini ko'rsatdi. Xuddi shunday, YuNESKOning global fuqarolik ta'limi hisobotida interaktiv metodologiyalar talabalarning axloqiy mulohazalarini, hamdardligini va adolat tuyg'usini sezilarli darajada oshirishi ta'kidlangan.

O'zbekistonning milliy sharoitida interaktiv huquqiy ta'limni joriy etish "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish konsepsiyasi (2019–2025)" maqsadlariga mos keladi, bu konsepsiya ishtirokchi va psixologik jihatdan asoslangan o'qitish usullariga urg'u beradi. Interaktiv pedagogikaning maktab va darsdan tashqari

muassasalarga integratsiyalashuvi davlatning huquqiy savodli, mas'uliyatli va ijtimoiy faol yosh avlodni tarbiyalash bo'yicha strategik maqsadini qo'llab-quvvatlaydi.

Xulosa qilib aytganda, huquqiy ta'limdagi interaktiv usullar nafaqat huquqiy bilimlarning kognitiv o'lchamini oshiradi, balki o'smirlarning huquqiy madaniyatining hissiy va axloqiy asoslarini ham mustahkamlaydi. Talabalarni faol, mulohazakor va hamkorlikdagi o'rganishga jalb qilish orqali ushbu usullar huquqiy normalarni shaxsiy qadriyatlarga aylantiradi, hamdardlik va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiradi va qonunni ongli ravishda qabul qiladigan jamiyatni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Interaktiv usullar huquqiy bilim va axloqiy rivojlanish o'rtasida innovatsion ko'priklarni bo'lib xizmat qiladi. Ular o'smirlarga adolat, adolat va fuqarolik mas'uliyati tamoyillarini tushunish, boshdan kechirish va ularni o'zida mujassam etish imkonini beradi. Shu bilan birga, ushbu usullar qonuniylikni tashqi majburiyat sifatida emas, balki ichki qadriyat va shaxsiy kimligining bir qismi sifatida ko'radigan ijtimoiy ongli, qonunga bo'ysunuvchi fuqarolarning yangi avlodini shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy, L. S. 1978. Jamiyatdagi ong: Oliy psixologik jarayonlarning rivojlanishi. Garvard universiteti nashriyoti.
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. 2000. Maqsadga intilishning "nima" va "nima uchun": inson ehtiyojlari va xulq-atvorni o'z-o'zini belgilash. Psixologik tadqiqot, 11, 227–268.
3. Goleman, D. 2011. Emotsional intellekt: nima uchun u IQdan muhimroq bo'lishi mumkin. Bantam.
4. Bandura, A. 1977. Ijtimoiy o'rganish nazariyasi. Prentice Hall.
5. YuNESCO. 2021. Fuqarolik va fuqarolik ta'limi bo'yicha global hisobot. Parij: YuNESCO nashriyoti.
6. O'zbekiston Yoshlar ishlari agentligi. 2023. Yoshlarning huquqiy savodxonligi va fuqarolik javobgarligi to'g'risidagi hisobot.
7. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. 2019. Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish konsepsiyasi 2019–2025.
8. Kohlberg, L. 1981. Axloqiy rivojlanish falsafasi. Harper & Row.
9. Narvaez, D. 2010. Axloqiy murakkablik va yetuk axloqiy faoliyatning ahamiyati. Psixologiya faniga oid istiqbollari, 5, 163–181.